

УДК 7:071.2;78.087.68

Т.Л. Корнішева

ТВОРЧИЙ КОМПОНЕНТ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДИРИГЕНТА

Постановка проблеми. Дослідження творчих якостей хорового диригента, усвідомлена потреба у систематизації наукових знань із проблем його творчої діяльності, розкриття структури творчих властивостей і якостей хорового диригента забезпечують ефективність художньо-творчого процесу митця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремим аспектам діалектичного взаємозв'язку мистецької особистості і творчості присвячено наукові дослідження А.Бергсона, С.Батракової, Ю.Борева, Є.Громова, Н.Дмитрієвої, А.Єремєєва, А.Іліаді, Д.Ковди, В.Коровіна, Б.Кормана, Д.Лихачова, Б.Руніна, В.Селиванова, А.Сохора, Л.Столовича, М.Храпченко. Проте, не приділялося належної системної уваги творчому аспекту професійної діяльності диригента, як не здійснено і ґрунтовного фахового дослідження феномену творчості в українській культурі хорового диригування і саме на цей аспект спрямовується увага в межах пропонованої статті.

Виклад основного матеріалу. Творчість – загальна умова розвитку людини, її зростаючої диференційованості, складності, оригінальності й унікальності. У працях К.Кедрова, М.Кагана, Б.Мейлаха, В.Яковлева розкривається соціальна сутність та зміст творчості, обґрунтовуються різні підходи до розуміння цього феномену. На рівні особистості творчість визначається завдяки порівняльній оцінці початкового етапу розвитку суб'єкта діяльності та характеристики тих змін, що відбуваються в сфері її соціокультурної діяльності.

С.Дишлевий та Л.Яценко доводять, що творчість – особливий синтетичний акт, в якому сконцентровані духовні, соціокультурні, практичні компоненти діяльності особистості, її властивості, здібності та якості [3]. Якості творчої особистості розглядались як складові специфічного особистісного механізму регулювання творчої діяльності, а тому стали предметом аналізу і класифікації. Я.Пономарьов визначає такі групи творчих якостей: перцептивні, інтелектуальні, характерологічні, мотиваційно-потребові [6]. О.Матюшкін розглядає творчість як інтегративну систему, що включає домінуючу роль пізнавальної мотивації особистості; творчу активність; здатність до створення ідеальних еталонів, що є основою формування естетичних, моральних, інтелектуальних, ціннісних орієнтацій і є інтегральним структурним елементом творчої особистості, який виконує аксіологічну функцію [5].

Відомий культуролог Альфред Крьобер наголошував на тому, що кожна культура являє собою єдність стилю, або форми, що об'єднує всі її матеріальні і духовні утворення: архітектуру і технологію, фізичні концепції й живописні школи, музичні твори і математичні досягнення [4]. Саме тому, художник – це людина, що відчуває внутрішню форму культури, форму як закон для всього багатоманітного змісту, як долю конкретної культурної епохи, бачить прояв однієї і тієї ж форми в різних галузях. Поверховий погляд за ознакою творчості вважає вихід за межі даної культури, різкий злам існуючої культурної форми, але форма культури – не продукт техніки або освіти, це атмосфера духовності даної епохи.

Важливою передумовою творчої діяльності у будь-якій сфері є здатність людини піднятися до усвідомлення внутрішніх пружин і механізмів розвитку культурної форми. Людина, що усвідомлює або відчуває внутрішній нерв культури, легко відгукується на її затухання й напруження, звороти і злами, вловлює глибоко приховані взаємозв'язки між різними сферами. Тенденції розвитку культури стають немовби силовими лініями, за якими творець рухається від відкриття до відкриття. Саме в такій ситуації й виникають раптові

рішення або інтуїтивні осяяння, що тільки на перший погляд здаються містичною, незбагненою таємницею.

У філософських концепціях буття, що виростають із досвіду ХХ ст., проблема творчості виявляється однією з найважливіших. Але вона розглядається уже не так, як це відображалось у класичній філософії, тобто не у загальному вигляді, не через співставлення всезагальних категорій (суб'єкта і об'єкта, необхідності і свободи і т.п.), а як проблема існування конкретної людини (людей) у світі, як питання її особистісного досвіду, розвитку, життя.

Варто зазначити, що творчість є природною конструктивною діяльністю людини, способом реалізації її здібностей, реакцією на потребу у новому способі існування, здатність створювати дещо нове, невідоме раніше. «Дещо нове» може бути суб'єктивним: наприклад, новою формою самості або якимось новим пристроєм, привнесеним у суб'єктивний світ завдяки творчій діяльності людини. Особистість сама є складним поєднанням суб'єктивного й об'єктивного.

Об'єктом творчості стає сама людина (конкретний індивід) у єдності з предметними умовами, формами спілкування і самореалізації, які їй необхідно відтворювати чи змінювати, зберігати чи оновлювати. Проблема творчості, таким чином, не замикається на індивідуальному суб'єкті, оскільки буття (в його предметностях, контактах, подіях) наперед задано йому. Але проблема ця не має і загального плану рішень, тому що відкриття буття досягається людиною через акти самозміни, процес особистісного саморозвитку. Буттєве трактування творчості може бути «перекладене» і на досить традиційну – наукову чи практичну – мову, оскільки соціальний суб'єкт (люди, групи і суспільство в цілому) у вирішенні низки глобальних проблем не може абстрагуватися ні від тих засобів, які він змушений використовувати, ні від специфіки тих складних – природних, соціальних, культурних, технічних – систем, з якими він змушений взаємодіяти.

З-поміж найважливіших рис творчої особистості дослідники виокремлюють такі: захопленість; якісну пам'ять; вміння зосередитися, зануритися в себе; чітке й логічне формулювання думок, висновків та пропозицій; уміння просто розмірковувати про складні речі, розповідати про них у термінах, зрозумілих співбесідникові; високу інтенсивність генерування ідей та їхнє досконале фільтрування; творчу розкутість, вміння мислити легко, неупереджено; широкий науковий світогляд, обізнаність з науковими результатами у суміжних галузях; високу загальну культуру. Технологію людської творчості, у контексті вимог емпіричного дослідження, можна спрощено репрезентувати у вигляді тріади: продукт, процес, особистість. Така схема неодноразово опробовувалася вже у професійній діяльності виробників-винахідників та вчених [2].

Філософське усвідомлення процесу творчості передбачає його інтерпретацію як умови й результату суспільного прогресу у матеріально-виробничій (економічній), соціальній та духовній сферах. Людиномірний аспект творчості, у різноманітних площинах суспільного життя, полягає в розвитку фізичного і духовного потенціалу людини, яка пізнає (теоретична діяльність) і перетворює (практична діяльність) природний та соціальний світ.

Художньо-мистецька діяльність також виступає перетвореним суспільною практикою способом індивідуального життєсприйняття та самореалізації. Людина прагне змінити навколишній світ у відповідності з вистражданими нею цінностями та виявленими обдарованнями. Слід, однак, констатувати наявні невідповідності творчого задуму й засобів його реалізації.

Поява індивідуальної творчої особистості – якісний стрибок в історії світової культури. Творча індивідуальність – найвища якісна характеристика митця. Індивідуальне – це особливе, неповторне, творче в ньому як суб'єкті мистецтва. Але індивідуальне, будучи відносно стійким й унікальним – не застигла якість його особистості, воно формується, розвивається, або за певних умов, втрачається. Причому далеко не кожен митець здатний стати справжньою творчою індивідуальністю.

Особистість музиканта в усі часи визначала найважливіше в його мистецтві. У музичному творі фахово втілена конкретна особистість того, хто його створив. Саме це робить неповторним кожен шедевр значним явищем у мистецтві. Митець у своїй творчості справді незамінний – ніхто інший не зробить за нього те, що здатен зробити лише він сам. Будь-який справді мистецький твір настільки ж неповторний і незамінний, як особистість його творця, людське життя взагалі. Музичне мистецтво відкриває широкий простір для самореалізації людської індивідуальності як вільного у своїй творчості суб'єкта. Його предметом є все дійсно людське, світ людини, конкретна людина. Естетична специфіка художнього відображення зумовлена тим, що його вихідним пунктом і кінцевою метою є людина у всьому багатстві зв'язків із дійсністю. Знання про дійсність органічно входить у зміст музичного твору лише в тій мірі, в якій воно відтворює цю дійсність як конкретну історичну сферу людської діяльності, «типові обставини» для «типових характерів». Розкриваючи універсальний світ людської особистості, музика своєрідно відображає явища суспільного життя й сутнісний зв'язок між ними. Думка композитора, активно взаємодіючи з навколишнім світом, прагне його пізнання, виступає могутньою творчою силою. Автор та реципієнт на ниві музичного мистецтва перебувають у динамічному процесі духовного збагачення й немов би творять один одного. Людина в мистецтві постає відображенням не лише в якості предмета мистецтва, але і в якості його творця – з його позицією, громадянською і мистецькою, ідеалами, смаками і пристрастями, з особливостями емоційно-розумових процесів і досвіду. Сприйняття твору мистецтва – завжди зустріч із людьми: тими, які в них відображені, і тими, хто їх зобразив, створив твір.

Диригент, будучи продуктом і зняряддям своєї доби, несе ознаки незвичайної особистості, бо володіє здатністю вміщувати у собі світ, людство, народ, залишаючись самим собою. Роль творчої індивідуальності в художньому розвитку визначається не лише її винятковістю, взятою в іманентній сутності, а всебічністю її життєвих і художніх зв'язків. З огляду на це оригінальне сприйняття і відтворення у неповторно єдиній системі художніх образів глибинних пластів дійсності, провідних тенденцій часу визначає специфіку творчої індивідуальності митця. У кожного справжнього диригента існує відчуття не просто форми, але володіння формою. Від відчуття, що ти можеш, митець отримує втіху і глибоке задоволення від усвідомлення своєї людської могутності над стихією звуків, своєї майстерності, творчої сили створювати й організовувати їх у новий порядок, що виражає його творчу волю. У процесі творчості особистість реалізує власний потенціал такої сили і значення, що збагачує світ культури, впливає на розум, почуття та емоції інших людей. На індивідуальний стиль диригента впливають не лише художні напрями в музиці, але й ідеологія, риси національної культури, народні традиції. Однак оскільки його творчість органічно пов'язана з його особистістю – життєвим досвідом, обдарованістю, світоглядом, – то ідеологія, національні риси і художні напрями тісно зливаються з внутрішньою будовою духовного світу особистості диригента, його самотності й оригінальністю.

Диригент – продукт своєї епохи, він не може бути незалежним від соціокультурних умов, в яких живе; його світогляд, смаки, погляди у значній мірі визначаються суспільною практикою. Сама модель світу митця у певній мірі визначається існуванням деякої «суспільної моделі світу», що склалася в даному суспільстві і відображає характер, рівень, зміст суспільної свідомості. Саме її категорії, її «опорні точки», перетворені його внутрішнім досвідом, стають основою його індивідуальної моделі світу. Що стосується мови музичного мистецтва, якою диригент користується для самовираження, то вона є результатом творчих пошуків і зусиль багатьох поколінь музикантів. Під час відтворення музичного твору, в процесі творчості, наочніше проявляється духовна сутність людини як сукупності всіх суспільних відносин. І самовираження диригента як людини, творчість якої є актом самопізнання, в якому вона усвідомлює і виражає себе у світі, стає вираженням людської сутності взагалі. У своїй творчості диригент опредмечує свою унікальність, внутрішню сутнісну неповторність, тому у процесі і зазнає, і відчуває насолоду від життєвих виявів, а в

результаті творчості знаходить радість від усвідомлення того, що його особистість постає як предметна, чуттєво споглядальна безсумнівна сила. В процесі музичної творчості особистість виступає суб'єктом естетичного відношення і водночас – художнім суб'єктом, що сприймає і конструює предметність свого життєвого світу як художню реальність [1], свідомо і цілеспрямовано втілюючи своє переживання у творах мистецтва засобами професійної майстерності.

Диригент, створюючи художній твір, втілює в ньому певний духовний зміст – сукупність ідей, ціннісного ставлення до навколишнього світу. В процесі цього творення реалії, що належать внутрішньому світові суб'єкта творчості, уявляються, підносяться до конкретно-чуттєвого образу. Завдяки цьому уявленню моменти внутрішнього життя творця об'єктивуються, набуваючи у художньо-образній формі цілісності, завершеності, досконалості у часі, просторі, бутті.

Зміст музичного твору становлять художньо-інтонаційні образи. Втілені в осмислених звучаннях, тобто інтонаціях, ці образи викликають складну, неусвідомлену гаму почуттів та емоцій. Із різних видів емоцій музиці найбільш властиво втілювати настрої, тобто узагальнені, типізовані емоційні стани людини. Це – живе музичне утворення, осередок образу.

У творах мистецтва неподільно злиті діяльності трьох видів індивідуальності, тобто діяльності, що несе у собі продуктивний, нетривіальний момент. Твір мистецтва – результат діяльності художника, індивідуальність та унікальність якого відбиваються у творі. Твір мистецтва розкриває індивідуальність та унікальність «героїв» твору. Нарешті, твір мистецтва пов'язаний з індивідуальністю та унікальністю читача, слухача, глядача. Остання обставина, у суспільному плані, є важливою. Мистецтво відкриває людину тільки у творчому акті сприйняття, через активну працю уяви і фантазії, і тому людина у цьому акті сприйняття, практично оволодіває реальним станом творчості. Це і дозволяє їй накопичувати у собі потенціал творчості, який може потім реалізовуватися в інших сферах діяльності людини.

Таким чином, специфіка диригентського виконавського мистецтва полягає в тому, що воно є творчим процесом, у якому завжди присутні ініціатива виконавця, його індивідуальність. Однак кожен великий майстер, переломлюючи зміст твору крізь призму своєї індивідуальності, завжди залишається вірним думці автора.

Висновки. На теоретико-методологічному рівні дослідження проблеми маніфестації особистості диригента в українській музичній культурі, можна дійти висновку про частковість, фрагментарність її розкриття в науковій літературі. Останнє стосується як підходів до наукової розробки теми, так і її наявного понятійно-категоріального апарату.

Список використаної літератури

1. *Азархин А. В.* Мировоззрение и эстетическое развитие личности / А. В. Азархин. – К. : Рад. шк., 1990. – 244 с.
2. *Гернего Л. О.* Наука – культура – цивилизация / Л. О. Гернего // Гуманитар. вектор. – 1997. – № 1. – С. 43-48.
3. *Дышлевой П. С.* Научная картина мира и мир культуры / Дышлевой П. С., Яценко Л. В. // Научная картина мира. – К. : Наук. думка, 1983. – С. 5-37.
4. *Кребер А. Л.* Стиль и цивилизации / А. Л. Кребер // Антология исследований культуры. Т. 1. Интерпретации культуры. – СПб., 1997. – 270 с.
5. *Матюшкин А. М.* Концепция творческой одаренности / А. М. Матюшкин // Вопросы психологии. – 1989. – № 6. – С. 29-33.
6. *Пономарев Я. А.* Психология творчества / Я. А. Пономарев. – М. : Наука, 1976. – 304 с.

Резюме

Творча індивідуальність – найвища якісна характеристика митця, саме тому розкриття структури творчих властивостей і якостей хорового диригента забезпечують ефективність художньо-творчого процесу.

Ключові слова: мистецька особистість, творчість, культура, диригент, музичне мистецтво.

Summary

Kornisheva T.L. Creative component as a part of professional activity of a conductor

Creative personality – the highest qualitative characteristics of the creator, which is why the disclosure of the structure of creative properties and qualities of choral conductor ensure effectiveness artistic creative process.

Key words: creative personality, creativity, culture, conductor and musical art.

Аннотация

Творческая индивидуальность – высшая качественная характеристика художника, именно поэтому раскрытие структуры творческих свойств и качеств хорового дирижера обеспечивают эффективность художественно-творческого процесса.

Ключевые слова: творческая личность, творчество, культура, дирижер, музыкальное искусство.

Надійшла до редакції 20.12.2013 р.